

ПОДВИГ ХЕРМЕНЕУТИЧКОГ УЖИВЉАВАЊА

Милица Ћуковић, *Теолошки ђосѣсѣрукѣурализам: ђоезија и ђоеѣика Драѣана Бошковића*, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац 2025

Милица Ћуковић се у протеклих десетак година истакла као врсни тумач модерне и савремене српске поезије. Објавивши до сада неколико десетина критичких и научних радова о песницима и песникињама различитог поетичког усмерења, у академским круговима је препозната по реткој акрибији и аналитичкој минуциозности. Монографија *Теолошки ђосѣсѣрукѣурализам: ђоезија и ђоеѣика Драѣана Бошковића* представља резултат њеног вишегодишњег рашчитавања и систематичног изучавања књижевног дела и стваралачког лика Драгана Бошковића. Састављајући научно дело таквог формата, она је свесно преузела ризик увођења ствараоца маркантног и умногоне вредносно признатог, али још увек незаокруженог песничког опуса у историју српске књижевности, односно узначавања његовог индивидуалног талента у постојеће и настајуће традицијске токове.

У студији је евидентан деликатан читалачки и естетички сензибилитет Милице Ћуковић, њена ванредна способност да запази елементе једне сложене ауторске поетике, њених, речником руског формализма речено, *конѣианѣи* и *доминанѣи*, односно поетичких и тематско-мотивских „носећих стубова”. Ауторка је, интерпретативно сврсисходно, довела у везу различите, неретко и диспаратне уметничке појаве и текстове културе, демонстрирајући притом умеће да васпостави књижевноисторијске низове. Исоштреним погледом већ прекаљеног књижевног критичара промотрила је Бошковићев аутентичан наступ на савременој песничкој сцени и устврдила да његови текстови задовољавају високе естетичке стандарде, без обзира на то што се сам песник веома суптилно уметничком провокацијом и честим заокретањем поетичког курсора интелигентно поиграва увреженим уметничким параметрима и вредностима, премештајући им домет и границе. Зато је одлучила да се тематски усредсреди на његове, са херменеутичког становишта, поприлично изазовне песничке текстове.

У надахнуто написаној прологомени студије, ауторка означава предмет, задатке и методологију свога критичког подузећа, свесна Бошковићевог логички несводивог, тачније антилогосног и расредиштеног поетичког програма, са непрестано измичућим местом оглашавања самог песничког субјекта, иначе главне тематске преокупације ове поезије, као и семантичке отворености његових појединачних песничких књига. С тих разлога је поглавље мудро и опрезно насловљено „Et cetera: (у)место увода”.

помагала помиње појмове „дисеминација”, „итерабилност”, „траг” и „суплемент”, сматрајући их комплементарним и надопуњујућим теоријским претпоставкама за тумачење овог песништва. Са одмереном сигурношћу установљава да је *начело итерабилности* у Бошковићевој поезији – које метафорички поентира насловом песме „Вртим се у круг” – композиционо и тематско-мотивско начело. Захваљујући томе „ова поезија кружи око властитог недостатка, око своје меланхолије”, услед чега и Бошковићев песнички субјект постаје „одсутан, благ и меланхоличан”.

У настојању да пружи што обухватније тумачење Милица Ћуковић издваја Бошковићеве аутопоетичке и метапоетичке исказе који делимиче проистичу из његове иманентне поетике, а могу се наћи и у његовој експлицитној поетици, пре свега у аутопоетичким текстовима, расправама о другим писцима, или пак у интервјуима. Без обзира на полазни (песнички или аналитички) регистар, ауторка монографије у тим исказима аргументовано изналази кључне речи и заједничке именице поетике овог песника, као и примере његове стваралачке доследности.

Консултујући и Бошковићева становишта из научних радова и чланака посвећених одређеним књижевним феноменима или конкретним ауторима, са којима ступа у дијалог и у свом песништву, ауторка скреће пажњу не само на то да је домен Бошковићевог академског деловања комплементаран са оним песничким, већ да је овај песник, универзитетски професор, проучавалац књижевности и хуманиста, несвакидашња појава српске културе.

Као суверени познавалац његовог песничког и научног опуса, Милица Ћуковић са великим поуздањем региструје поетичко-стилски преврат настао у збирци *The Clash* (2016), којом се ова поезија приближава философији rock’n’roll-a и punk-a, односно post-punk и new wave правцима, те је у музичко-ритмичком дослуху са проминентним бендовима алтернативног звука, попут The Clash, Gang of Four, The Fall, Amebix, класичних рок и хард рок бендова, као што су MC 5, Eagles, The Doors и нешто млађим попут The Killers, односно са радовима кантаутора и песника као што су Дејвид Боуви, Леонард Коен, Ник Кејв итд. Милица Ћуковић из свог педантног и темељног истраживања не избегава да детаљније објасни и утицај друштвених мрежа и савремених видова комуникације, као што је viber, из којег ће Бошковић, сагласно свом варијабилном али прецизно конструисаном поетичком пројекту, направити неологизам *viberpunk*. Помно се такође раскрива тематско-мотивски спектар интертекстуалних реминисценција на музичко-поетски израз поп и рок иконе Пети Смит у Бошковићевој књизи *Breaking the Waves*, као и интермедијалне евокације елемената истоименог филмског остварења чувеног данског режисера Ларса фон Трира, које заједно са филмовима *Идиоти* и *Плес у џами* чини трилогију *Злајно срце*. Систематизацијом лајтмотива ауторка студије уочава и неке од основних концепција

Бошковићеве поетске религиозности, његову оригиналну и провокативну мариолошку поставку, и са поетолошког и теолошког становишта, те узначује место разлике између његове фигуре Богородице и оне опеване у традицији српског песништва. Тој инокосној (мета)поетској визији и уметничком обожавању многоипостасне Мајке Божије ауторка се херменеутички враћа у више наврата, сагласно тематском и методолошком оквиру појединачних поглавља.

Наречено песничко трокњижје у тематско-мотивском и метапоетичком аспекту, како се очитава из поглавља „Песничка епектаза: пуко-тина у јутру и речима (О песничком трокњижју *The Clash – Ave Maria! – Breaking the waves* Драгана Бошковића)”, без обзира на мелодијско-ритмичке линије и упошљена стилска средства, доноси оригинално померање у промишљању категорија *тишине*, *одсуства* и *љубиљка*. Милица Ђуковић закључује да је концепт тишине аутора песничког трокњижја, унеколико аналогно „метахуманој тишини” Растка Петровића, његовог значајног књижевног саговорника, суштински метапоетички: „Метапоетичка компонента песничке тишине била би компонента упитаности о властитом пореклу, о властитом исходишту, те је, тиме, ова поезија, заувек осуђена на губитак, на узалудно кружење око мита, утваре, фантома порекла.” Исходиште наречене категоријалне тријаде песничког осећања света, саобразне бићу поезије Драгана Бошковића, ауторка изналази у „орфејском синдрому”, сагледаном у светлу поставке о тзв. „тетовираном животу” немачког филозофа Петера Слотердија и орфејског таласа/линије у српској поезији раног и развијеног модернизма, од Лазе Костића и Владислава Петковића Диса до Бранка Миљковића. А поједини од представника тог поетичког усмерења уједно су неки од најизразитијих аутора Бошковићеве „(не)могуће антологије дугачких песама” у српској књижевности 20. века, у које спадају још и Растко Петровић, Оскар Давичо, Милош Црњански и Милосав Тешић. У ту антологију Бошковић, опет метапоетички осмишљено, уврштава поеме антологије „*Santa Maria della Salute*”, „Можда спава”, „Са светлим пољупцем на уснама”, „Србија” / „Хана”, „Стражилово”, „Ламент над Београдом”, „Узалуд је будим” и „*Rosa canina*”. Описујући спољашње и унутрашње кореспонденције између Бошковићевог књижевноисторијског, антологичарског и песничког ангажмана, Милица Ђуковић износи значајно запажање о критеријумима приређивача антологије: „Иако не таји властиту наклоност ка песмама (поезији и *rock'n'roll* нумерама) које посредују/преносе причу (од Лазе Костића до Милосава Тешића, односно од Ника Кејва и Ленарда Коена до Бруса Спрингстина и Дејвида Боувија), Бошковић за своју (не)могућу антологију бира пре свега она дела која се издвајају повишеним, химничним, екстатичним тоном (називајући их *йоемохимнама*), као и понављањем појединих стихова, речи или фонема, односно рефренском структуром као унутрашњим принципом органи-

зације песничког текста.” На тај начин, како нам ауторка предочава, Бошковићев индивидуални таленат, елиотовски речено, надовезује се и саображава претходној традицији.

Следствено врло живом и конструктивном дијалогу са традицијом и ниске и високе културе, у овој монографији се, између осталог, до танчина претреса истрајан Бошковићев академски и песнички дијалог са Милошем Црњанским, „где се као нарочито упечатљив пример указује песма ’Јутро моје Богородице тек долази’ збирке *The Clash* која се у једном сегменту конфигурише као тематско-ритмички поетски одговор на *Ламенџ наг Беоџрагом*”, а наглашава да су најевидентније интертекстуалне релације са аутором „Србије” и „Стражилова” успостављене у поеми *Ћристен*. Захваљујући таквим везама и релацијама, могуће је боље расветлити ономатопеју и музичке цитате ове поеме, оцењене као „самообјаве потраге за личним идентитетом, за властитим кораком у строју мртвих” и „(крипто)израза помирења са Оцем деридијанске херменеутике”, „са полемосом као логосом а не ратом, са оним *нишџџа* Оца, и *нишџџа* (и зато *све*) полемоса и нечујности (тихог гласа) бића”. Нихилистичко искуство и осећај бездомности ауторка, следствено поетичким преокупацијама оба песника, препознаје у поеми „Словенија”.

Засебно поглавље опредељено је за концептуализовање мотива дома и домовине у поетолошком кључу и, с тим у вези, механизма конституисања поетичке *џамо* позиције Бошковићеве поезије и на егзистенцијалистичком и на онтолошком и на есхатолошком плану. Руководећи се начелима *иџџерабилносџи* и *иџџератџивносџи*, тачније доминанти Бошковићевог песничког писма, Милица Ћуковић савесно у својим аналитичким процедурама на више места у монографији приступа одређењу те неухватљиве и нелоцирајуће позиције. Са подједнаком скрупулозношћу, а доследно поменутим начелима, као и са завидном херменеутичком знатижељом, ауторка пажљиво а врло широко разрађује тему пријатељства. Полазећи од онтолошки нефиксиранег а песнички наслућеног *џамо* обитавања, Бошковић, према тврдњама Милице Ћуковић, свој стваралачки потпис одлаже или припрема за будуће време, што се „може метонимијски репрезентовати футуром”. У томе се огледа и својство Божјег битка и пријатељства, где песник кокетира са уметничким изразом кубофутуриста и авангардних уметника. Филозофске корене аутопоетички формулисаног футура, а томе следствено и надолазеће љубави, ауторка, дубоко аналитички зашавши и у песничко и у научно Бошковићево дело, лако уочава у учењу Жака Дериде и Емануела Левинаса, чијим се поставкама и појмовима Бошковић често навраћа и на којима заснива полазиште за своје опсервације. Као филозофски ослонци његове песничке и есејистичке мисли у монографији су поменути још и Морис Бланшо, Гастон Башлар, Пол де Ман, Хилис Милер, чије су поједине идеје подроб-

није образложене управо сходно потреби тумачења њихове примене у Бошковићевим радовима.

Друга целина монографије комплементарна је првој у тематском обухвату и ауторкином напору да што веродостојније оцрта Бошковићев књижевни профил и што прецизније одреди његово место на мапи српске модерне и савремене литературе. По донекле различитом методолошком принципу у односу на поглавља прве целине, али према сличном херменеутичком науку, Милица Ћуковић сада осветљава директне и индиректне одзиве стваралаштва Бошковићевих претходника и савременика, како из домаће тако и из иностраних култура, и тиме проширује мрежу његовог поетичког и културолошког зрачења. Ауторкино методолошко опредељење има покриће у увиду да се Бошковићево песништво открива „уједно као иманентно дијалогско, отворено за утицаје, али у довољној мери самосвојно и кадро да уплив поетичких другости трансформише у јединствен формално-стилски модел”.

Тако су се под ауторкином компаративном лупом нашли специфична лексика и стилско-језичка средства (пре свега стилска фигура ономотопеја), као и поетичке карактеристике („педантно затворен систем”) Ђорђа Марковића Кодера и Драгана Бошковића. Упоредним прегледом Милица Ћуковић је изнашла сродности између Бошковића и Растка Петровића, истакнутог српског песника и прозаисте коме је Бошковић посветио и дужну академску и антологичарску пажњу, међу којима су, према ауторкиним запажањима, упадљивије

окренутост дужим лирским (и лирско-епским) облицима; прозаизација поезије; химничан, повишен, екстатичан тон; жанровски, стилски и језички плурализам; варирање лајтмотива, њихово семантичко нијансирање и допуњавање; телесни и физиолошки аспект (каталог различитих болести и органа); покрет, динамизам, опчињеност путовањима, *гађе* као поетичка доминанта; метафора еухаристије; топос аеропланизма и текстуално (само)убрзање; удео афазиса у метапоетичким концепцијама и обиље ономотопеја којима се моделује аудитивна имагинација ове двојице стваралаца.

Милица Ћуковић из компаративистичког аспекта разматра и сродне теме, мотиве и поступке у поезији Драгана Бошковића и његових живих савременика. Тако се усредсређује на тумачење песничке фигуре мајке, у различитим поетичким модусима заступљене у Бошковићевом и песништву Живорада Недељковића. Посвећује се и видовима фигурације неба, пре свега оног које алудира на култни филм Вима Вендерса *Небо над Берлином*, као заједничком тематско-мотивском и естетском упоришту које повлачи мноштво других мотива, (ауто)поетичких исказа и фигура у поезији генерацијских сродника Ане Ристовић и Драгана Бошковића. Рашчлањава и песничко-филозофски третман феномена старости и као

мотива и као онтолошке категорије, за коју су, сваки на свој естетско-поетски начин, испојили интересовање и Саша Радојчић и Драган Бошковић. Не само одличну обавештеност о предмету проучавања већ и завидну спретност у паралелном рашчитавану дискурзивних и песничких текстова, Милица Ћуковић на прави начин демонстрира у поглављу о тачкама дотицаја песничке филозофије Војислава Карановића и Драгана Бошковића. Овде се и са постструктуралистичког и са естетичког и са иманентно поетичког становишта поступно раскрива смисао поетике измицања, „говора одсутности”, „песме без средишта” и понора између знака и значења као, према Бошковићевом интерпретативном закључку, сржи Карановићеве лирике, али и као Бошковићевог уметничког самоодређења. Карановићеви избрисани трагови другости који се уконачују у *нишџа* као „песничко-онтолошке метафоре” и поетског обрасца, како Милица Ћуковић књижевноисторијски поставља, врхуни у *све* онтолошки уздигнутом у Бошковићевој поезији и мисли о поезији, обележавајући притом „поетичко кретање српског песништва краја двадесетог и првих двеју деценија двадесет првог века”. Поетичко зрачење једног аутора на другог, њихово синхроно обделавање и „весело нихилирање” у простору неухватљивих означитеља – „сенки предмета” (Александар Ристовић), Милица Ћуковић сумира са неприкосновеном недвосмисленостју:

Раст у негативитету, убрзање у континуираном измицању, живљење (од) сопственог негирања, може се представити као кретање од „загрљаја у коме нема никога” поезије Војислава Карановића [...] до додира без прстију и пољупца без усана поезије Драгана Бошковића [...]. *Нишџа* или *све* јесте нарастајућа белина, убрзани процес пражњења, измицање, брисање, дисеминативна кулминација и кровно поетичко обележје стваралаштва ове двојице аутора.

У опсегу компаративног објашњења поетичких поступака и тематско-мотивских сличности и блискости у овој монографији су се с разлогом затекли и ауторски радови кантаутора и песника Ника Кејва и пољског песника Марћина Швјетлицког. Милицу Ћуковић занимају подударности и напоредности у конфигурисању мотива (одлазећег) оца, односно религијског и еротског регистра у песничком обликовању љубави и у атрибуцији њеног иконичног аналога Богородице у креативној мариолошкој концепцији Ника Кејва и Драгана Бошковића. Милица Ћуковић оставља и драгоцен прилог за разумевање пољско-српских песничких веза на примеру поетичког огледања и дозивања пољског песника Марћина Швјетлицког и српског литерате Драгана Бошковића. Њихове корелације препознате су у домену интермеђијалности (везе са рок музиком, повратак гласу и певању као идеалу „аудио-поезије”, песничка изведба), у окренутости супкултурним моделима, у постструктурали-

стичком неповерењу у реч, у интертекстуалном угледању на стваралаштво Пети Смит и упућивању на редитеља Дејвида Линча. Ауторка монографије бележи и мотивске подударности у поезији Швјетлицког и Бошковића (лајтмотив алкохола, цигарета, дувана, промене жене, пса, државе), стваралачку критику социјалне стварности итд., али примећује и њихов опозитни став према постојању Бога, где се код пољског песника прави видан одклон од Вишње инстанце, а код српског се слави његово неупитно присуство.

Монографија Милице Ћуковић изнутра настоји да расветли Бошковићев поетски опус, дискурсом који готово да опонаша језичко-уметничку артикулацију самог песника, неретко на научно-есејистички стил свог тумачења надовезујући конкретне Бошковићеве стихове, не само као илустрацију претходно изнетих тврдњи већ као смисаони контрапункт. Ауторка тиме имплицитно указује на парадоксално својство релације песник–критичар у овом „књижевном случају”, односно на инверзију тог односа према иманентно поетичком диктату саме Бошковићеве поезије, али и на песничко-критичко сазвучје. Наиме, о поезији отворено деридијанско-постструктуралистички утемељној (под условом да су „ослонац” и „утемељење” какве-такве поштпалице, или макар довољно описне речи за различиту, алтернативну, контра, непрестано измичућу, слутећу, будућу, које ће тек доћи, интелектуалну и песничко-егзистенцијалну инстанцу која се бори за своје место под српским и светским књижевним сунцем) можда и није могуће писати на досадашњи логосни, рационалистичко-структуралистички уозбиљени начин који тежи стабилним означитељима, архетиповима и метанаративима, а да се не изневере њени постулати и смисаона тежишта. Писање низ језичко-стилску длаку ове поетике подразумева колико дубље разумевање те поетике, толико и *hōgviī* херменеутичког уживљавања, али и саучесништва, које са собом носи ризик симпатичног престопа удубљеног тумача. Најважније је, међутим, то што Милица Ћуковић тим добро осмишљеним маневром открива и карактеристику властитог критичког писма. Појмовно и стилски прилагођено предмету, оно остаје интерпретативно надахнуто и живахно у излагању досегнутих увида. Стога у њему и најскрупулознији читалац/метакритичар мора потврдити да и осавремењени дискурс критичког оглашавања и те како може да испуни критеријуме добре критичке прозе.

Теолошки хомистички структурализам: поезија и поетика Драгана Бошковића, као прва целовита монографија посвећена делу нашег песника, не само што помаже потпунијем разумевању његове јединствене поетике на савременој српској песничкој сцени него и шири епистемолошки хоризонт за сагледавање српске и светске књижевности 20. и 21. века, односно за препознавање естетски и семантички плодотворних веза између текстова књижевности, (контра)културе и филма. С тих разлога ће је,

уверени смо, као незаобилазну литературу консултовати многи проучаваоци савремене српске књижевности. Милица Ћуковић је несумњиво овом студијом оправдала велико поверење које су јој пружили чланови наше књижевне заједнице и пружила огледан пример уметности тумачења.

Др Јана М. АЛЕКСИЋ

Виши научни сарадник

Институт за књижевност и уметност, Београд

tiamataleksic@gmail.com

И ПОСЛЕ АРИСТОТЕЛА – АРИСТОТЕЛ!

Никола Миљковић, *Мрвице са Аристотелове џрпезе*, Логос, Београд 2025

Великом хеленском песнику Есхилу приписују се речи да су све његове трагедије само „мрвице са богате Хомерове трпезе”. Алудирајући насловом монографије на Есхилове речи, аутор је, очито, желео нагласити утицај који је Аристотел, тачније његов трактат *О ђесничкој уметности*, као први текст на европском тлу коме можемо придодати придев *књижевнотеоријски*, имао кроз векове.

Монографија *Мрвице са Аристотелове џрпезе* Николе Миљковића, ванредног професора на Филолошком факултету Универзитета у Београду, настала је, како се у предговору наводи, на основу једносестралних предавања из предмета Увод у књижевност. Стога по својој основној намени књига представља својеврсни приручник за овај предмет, док би, с друге стране, књига била веома значајна и као студија у којој се даје *нешто свежији* осврт на књижевнотеоријску проблематику. Структура монографије је асиметрична – највећи део текста представља преглед дешавања на књижевноисторијској и књижевнотеоријској сцени од антике до романтизма, иза чега следи део о версификацији и анализи лирске песме, да би на крају све то пратио Појмовник.

На самом почетку, у Уводу (9–18) и Глави I (19–26) разматрају се прапочеци науке о књижевности од епохе синкретизма (термин А. Веселовског), преко првих филолошких радова, попут кодификовања Хомерових епова за време атинског владара Пизистрата у VI веку пре н. е., па све до места и значаја Александријске школе и Музеја и рада тамошњих библиотекара у оснивању филологије. Овде се такође прави осврт на идеју књижевног канона, као важног циља али и резултата бављења науком о књижевности. Разматрају се порекло и значења битних појмова какви су херменеутика, филологија, књижевно дело итд., разграничава се књижевноуметнички текст од оног који то није, уз тврдњу да један од кључних критеријума при таквом разграничавању јесте естетски